

Het voorkomen van enkele soorten van *Nemophora* en *Adela* op Terschelling (Lepidoptera: Adelidae)

PIET ZUMKEHR

ZUMKEHR, P., 1987. THE OCCURRENCE OF SOME SPECIES OF *NEMOPHORA* AND *ADELA* ON THE ISLAND OF TERSCHELLING (LEPIDOPTERA: ADELIDAE). – *ENT. BER., AMST.* 47(2): 21-24

Abstract: Five species of the genera *Nemophora* and *Adela* were found on the Wadden Island of Terschelling in the years 1984 and 1985. Until then only *N. degeerella* (Linnaeus) was known from the island. *A. reaumurella* (Linnaeus) proved to be very common in oak-woods. *A. croesella* (Scopoli) occurred locally, but was common in some places. *N. oxsenheimerella* (Hübner) and *A. cuprella* (Denis & Schiffermüller) were both rare.

Staatsbosbeheer Terschelling, Longway 28, 8881 CM West Terschelling.

Inleiding

In 1984 en 1985 werden op Terschelling waarnemingen en vangsten gedaan van enkele soorten langsprietmotten uit de geslachten *Nemophora* en *Adela*. Er werden vijf soorten aangetroffen, nl. *Nemophora degeerella*, *N. oxsenheimerella*, *Adela cuprella*, *A. reaumurella* en *A. croesella*. Van deze vijf soorten was voorheen alleen *N. degeerella* op één van de Friese Waddeneilanden gevangen, namelijk op Terschelling in 1978 (Lempke, 1986), de overige soorten waren nog niet van de Friese Waddeneilanden bekend.

In de onderzoeksperiode werden in het veld gegevens verzameld door een drietal enthousiaste vlinderkenners. Zij bezochten in beide jaren bijna alle kilometerhokken van het eiland en noteerden de aantallen aangetroffen adela's. Omdat de langsprietmotten uitsluitend overdag actief waren, konden ze worden waargenomen in hun eigen habitat. In dit artikel worden de verzamelde gegevens besproken en wordt ingegaan op de vliegtijden en de habitat van de verschillende soorten.

Adelidae staan bekend als „leaf-litter feeders”, omdat de rupsen voornamelijk op de grond leven van bladstrooisel van hun voedselplanten. De vlinders zijn meestal te vinden op zonnige plaatsen op het blad of rond de bloemen van verschillende planten

en bomen. De vliegtijden vallen globaal in de eerste helft van het jaar, van april tot in juli.

Nemophora degeerella (Linnaeus) (fig. 1)

Dit is een gemakkelijk herkenbare en zeer verbreide soort in Friesland en ook de enige adela die van één van de Friese Waddeneilanden bekend was. Desondanks bleek ze in de onderzoeksperiode opvallend schaars te zijn en werd ze op maar enkele plaatsen aangetroffen, meestal in kleine aantallen. Enkele waarnemingen werden al gedaan in 1983, op twee verschillende plaatsen in totaal 4 exemplaren. In 1984 werden verspreid 35 exx. opgemerkt, maar in 1985 ondanks goed zoeken slechts drie op één vliegplaats.

Lempke (1986) noemt voor Friesland een vliegtijd van 5.vi tot en met 11.vii. Op Terschelling kwam de vliegtijd hiermee overeen, hoewel de eerste exemplaren vrij laat werden gezien. De vroegste datum was 16.vi, de laatste 10.vii.

De soort komt op Terschelling voor op beschutte plekken in bossen met een goed ontwikkelde ondergroei van loofhout en vaak bramen (*Rubus fruticosus* L.), waar de zon door de boomkruinen heen de bodem

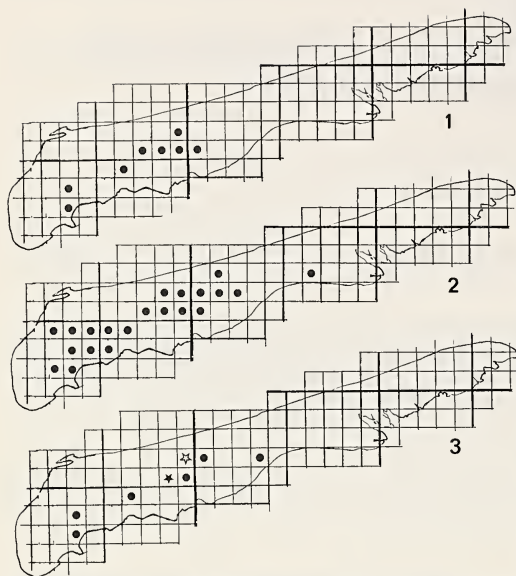

Fig. 1-3. Verspreiding van *Adela* en *Nemophora* op Terschelling, in de jaren 1983-1985. 1, *N. degeerella*, tot dusverre was dit de enige soort die van Terschelling bekend was; 2, *A. reaumurella* vertoont een sterke binding aan struwelen van zomereik; 3, de drie meer zeldzame soorten: *A. croesella* (●), *A. cuprella* (★) en *N. oxsenheimerella* (☆).

of de ondergroei bereiken kan. De rijkste vliegplaats was de omgeving van de Groene Pollen in de bossen van West Terschelling, waar in totaal 17 exx. werden gezien. Ook was de soort aanwezig op overeenkomstige plaatsen in bosranden en boomwallen. Vliegplaatsen waren: bosrand Formerumbos zuidzijde, Kooibosjes, Midsland noord (3 plaatsen) en West Terschelling (camping Staatsbosbeheer).

Nemophora oxsenheimerella (Hübner) (fig. 3)

Op 10.vi.1984 werd door J. Peerenboom van deze zeldzame soort een exemplaar gevangen in het Formerumbos. Dit exemplaar is nu aanwezig in de collectie van het Fries Natuurhistorisch Museum te Leeuwarden. De heer Kuchlein bevestigde de determinatie. Tot nu toe is dit het enige bekende exemplaar van de Waddeneilanden. De habitat waarin het exemplaar werd aangetroffen was hoogopgaand naaldbos van

Oostenrijkse dennen (*Pinus nigra* var. *nigra* Arnold) met een geringe ondergroei van verschillende soorten loofhout.

Adela cuprella (Denis & Schiffermüller) (fig. 3)

Deze soort werd tot nu toe slechts één keer waargenomen, namelijk op 19.iv.1985: 5 exx. op de Landerumerhei boven de bloeiende katjes van kruipwilgen (*Salix repens* L.). Mogelijk is de vlinder op Terschelling wat algemener. Hij is ook bekend van Texel (med. B. J. Lempke). De habitat waarin de soort werd waargenomen betrof sterk vergraste heide, met zeer laag struikgewas van kruipwilg en gagel (*Myrica gale* L.) en verspreid staande hogere struiken. Lempke (1986) meldt de soort van het Friese vasteland, waar ze lokaal en voornamelijk ook in april is aangetroffen.

Adela reaumurella (Linnaeus) (fig. 2)

Deze bekende langsprietmot was de talrijkste adela op Terschelling. Vooral in 1984 was hij in zeer grote aantallen aanwezig; er werden 3928 exemplaren op verschillende vliegplaatsen geteld. In 1985 was *reaumurella* veel minder algemeen, het totale aantal exemplaren bedroeg toen 404. Opmerkelijk is dat Lempke (1986) deze soort van geen van de Friese Waddeneilanden vermeldt; kennelijk is ze nooit opgemerkt.

Van *reaumurella* is bekend dat ze al vroeg kan verschijnen. Onder gunstige omstandigheden vliegen de eerste exemplaren in april. Op Terschelling werden de eerste exemplaren nooit eerder dan begin mei gezien. De vroegste waarneming viel op 6.v.1985 (2 exx., Landerumerhei). De soort vloog door tot in begin juni. Gedurende de laatste tien dagen van mei en de eerste week van juni werden de grootste aantallen gezien. De laatste waarneming in het seizoen viel op 8.vi.1984 (1 ex., Landerumerhei). Zie ook tabel 1.

De rupsen van *reaumurella* leven volgens

Heath & Pelham-Clinton (1983) op de bodem van loofbossen van bladstrooisel. De eitjes worden afgezet op lage planten of soms op eikeblad (Chapman, 1892). Kennelijk is er een sterke voorkeur voor eiken (*Quercus spec.*). Patočka (1980) geeft aan dat de rups leeft in „Waldstreu der Eichenwälder”. Op Terschelling bleek de verspreiding (zie fig. 2) van *reaumurella* voornamelijk samen te hangen met de aanwezigheid van zomereiken (*Quercus robur* L.). De optimale habitat werd gevonden in de loofbossen met eiken, of in gemengde bosaanplant met veel zomereik; 74,4% van de waargenomen vlinders werd hier opgemerkt. De hoofdvliegtijd viel op Terschelling samen met de bloeitijd van de zomereik. Er werden vaak grote zwermen mannetjes rond de bloeiende takken aangetroffen; zwermen van enkele honderden tot soms meer dan duizend exemplaren bij elkaar. Ook werden ze regelmatig gezien rond de takken van bloeiende tamme kastanjes *Castanea sativa* Miller), berken (*Betula spec.*) en lijsterbessen (*Sorbus aucuparia* L.). Vooral de vroeg vliegende vlinders hadden voordeel van de gemengde aanplant van het bos. De vlinders die rond half mei vlogen, vonden de eiken nog niet in bloei, maar werden aangetrokken door de bloeiende Oostenrijkse dennen. De zeer vroege exemplaren werden gezien rond laatbloeiende wilgen (*Salix spec.*).

Hoewel de verspreiding van *reaumurella* vooral samenviel met de aanwezigheid van eiken, bleek het dat de soort niet erg kieskeurig was in de keuze van de habitat. Een aantal sterk van elkaar verschillende terreinen was geschikt, mits daar zomereik stond. Zo was de soort ook present in hei-

develten en half open duingebieden met lage, en door de zeewind zwaar beschadigde zomereikestruiken; 24% van de vlinders werd in dergelijke terreinen gezien. Het gedrag van de vlinders werd hier sterk beïnvloed door de verkoelende zeewind. Vlogen de vlinders in de bossen vooral hoog in de bomen rond het uiteinde van de takken, in het open veld verkozen ze vooral de laag bij de grond gesitueerde takken, steeds aan de van de wind afgekeerde zijde van de struiken.

Opvallend was het nagenoeg ontbreken van *reaumurella* in het Terschellinger elzensingelgebied. Slechts 67 vlinders werden hier gezien (1,6% van het totaal). De Terschellinger elzensingels zijn vrij eenvormig en bestaan uitsluitend uit zwarte elzen (*Alnus glutinosa* (L.) Gaertner), een kennelijk niet geschikte boomsoort voor *reaumurella*. De paar vlinders die in dit gebied werden ontdekt, vlogen dan ook weer juist op die plaatsen waar enkele eiken aanwezig waren (Nieuw Formerum, Kooibosjes) of in één geval buiten de aanwezigheid van eiken rond de takken van de lijsterbes (28.v.1985, 35 exx. Kooibosjes).

Adela croesella (Scopoli)
fig. 3)

A. croesella is bekend als een betrekkelijk schaarse soort in Nederland, die op maar weinig plaatsen is gevangen. Hij is plaatselijk uit de duinstreek bekend. Op de Waddeneilanden is de soort nooit eerder gesignaleerd. Lempke (1986) noemt slechts één vangst uit Friesland (Giekerk, vorige eeuw).

Op Terschelling was *croesella* in 1984 en

Tabel 1. Vliegtijden van *Nemophora degeerella*, *Adela reaumurella* en *A. croesella* op Terschelling. Aantallen waargenomen vlinders in periodes van vijf dagen.

Datum	mei					juni					juli				
	6-10	11-15	16-20	21-25	26-31	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30	1-5	6-10	11-15	16-20
<i>reaumurella</i>	7	109	123	115	1264	2708	6	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>degeerella</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	19	—	5	15	3	—	—
<i>croesella</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22	209	8	35	5	2

1985 op verschillende plaatsen aanwezig, en soms in flinke aantallen. De in Nederland zo zeldzame soort bleek hier gewoon te zijn. In 1984 werden 58 exx. opgemerkt, in 1985 223 exx. Eén van de exemplaren werd gevangen voor de collectie van het Fries Natuurhistorisch Museum te Leeuwarden; de determinatie werd bevestigd door de heer J. Kuchlein (Wageningen).

Van *croesella* is bekend dat ze wat later vliegt dan de andere adela's. Dit bleek ook uit de waarnemingen op Terschelling. De meeste vlinders werden gezien in de laatste week van juni en de eerste week van juli (zie tabel 1). De vroegste waarneming viel op 23.vi.1985 (3 exx., Nieuw Formerum), de laatste op 19.vii.1984 (1 ex., Kooibosjes).

Heath & Pelham-Clinton (1983) geven enkele aanwijzingen over de habitat van *croesella* in Engeland. De rups zou eerst in de bloemen en later op het afgevallen blad van liguster (*Ligustrum vulgare* L.) of op duindoorns (*Hippophaë rhamnoides* L.) voorkomen. Op Terschelling is hiervan geen sprake; ligusters komen hier nauwelijks voor en duindoorns zijn meestal door een te laag kalkgehalte van de dingrond klein en slecht ontwikkeld.

Op Terschelling werd *croesella* op 6 plaatsen aangetroffen. Twee vliegplaatsen lagen in de bossen van West Terschelling, de overige vier min of meer verspreid in het elzensingelgebied. Verreweg de belangrijkste vliegplaats werd gevonden in de Kooibosjes, waar in totaal 230 exx. (81,8%) werden geteld. Dit reservaat bestaat uit een complex van kleine vochtige hooilandjes omringd door maximaal 7 meter hoge elzensingels en enkele kleine hakhoutbosjes, ook voornamelijk bestaande uit zwarte elzen. De *croesella*'s waren te vinden op de plaatsen in de elzensingels met een ondergroei van bramen, waar zij zich meestal op de bladeren of rond de bloemen ophielden. Maar niet op alle plaatsen waar bramen groeiden was *croesella* aanwezig.

De plaatsen die gekozen werden lagen steeds aan de warme, naar de zon gekeerde, maar van de zeewind afgeschermd zijden van de boomsingels.

De andere vliegplaatsen op Terschelling hadden veel met de Kooibosjes gemeen. De vliegplaatsen Nieuw Formerum, kwekerij Lies en Hoornerkooi waren alle drie boomsingels (meestal zwarte elzen) met een ondergroei van bramen op de zonbeschonen en van de wind afgekeerde kant. Ook de vliegplaatsen in de bossen van West Terschelling hadden veel overeenkomsten met het hier beschrevene. In één geval betrof het een camping met open veldjes en boomsingels met ondergroei van onder meer bramen. Een vliegplaats bij de Groene Pollen werd gevonden in een smalle strook gemengd dennen-eikenbos met een sterke ondergroei van onder andere bramen langs een open en redelijk zonbeschenen bospad. Overigens werd hier tot nu toe maar één exemplaar aangetroffen. Wel was dit de enige plaats waar *croesella* voorkwam in gezelschap van de grotere *N. degeerella*. Mogelijk bestaat er tussen beide soorten enige concurrentie.

Dankwoord

Ik dank de heren J. Peerenboom (Nijmegen) en L. Bot (Hoogeveen) voor hun medewerking bij het verzamelen van de gegevens; tevens wil ik de heer J. Kuchlein (Wageningen) danken voor zijn hulp bij het determineren.

Literatuur

- CHAPMAN, T. A., 1892. Oviposition of *Adela viridella*. – *Entomologist's mon. Mag.* 28: 42-44.
 HEATH, J. & E. C. PELHAM-CLINTON, 1983. *Incurvarii- dae*. In: *The Moths and Butterflies of Great Britain and Ireland* (J. Heath ed.) 1: 277-300, Harley Books, Colchester.
 LEMPKE, B. J., 1986. *De vlinders van Friesland*: 23-24. Fryske Akademy, Leeuwarden.
 PATOČKA, J., 1980. Die Raupen und Puppen der Eichenschmetterlinge Mitteleuropas – *Monogr. angew. Ent.* 23: 1-188 (34).

Geaccepteerd 18.vi.1986.